© www.kjnt.ro/szovegtar

Város – kontextus – kutatás

Kolozsvár és társadalma. A kutatás kontextusa

Nincs szándékomban részletes várostörténetet írni, csupán azokat az eseményeket szeretném kiemelni, illetve kontextusba illeszteni, amelyek a későbbi elemzéseimet érthetőbbé teszik. Azokra az eseményekre térek ki, amelyek a későbbiek szempontjából is fontosak lesznek.

A város

A város története hosszú múltra tekint vissza, területe lakott volt már a dák–római háború (Kr. u. 106) előtt. A dákok királyságának meghódítása után Traianus császár megszervezte a római Dácia provinciát, amelynek fontos városa – később mint a Provincia Porolisensis székhelye colonia – lett a mai város helyén fekvő Napoca.

A rómaiak kivonulása (Kr. u. 272) után, a népvándorlások során különféle népcsoportok (gepidák, később szlávok) telepedtek le. A honfoglaló magyarok a 9. század végén érkeztek.

Kolozsvár Erdély legrégibb városa. 1173-ban említették először írásban, a vár első okleveles említése 1213-ból való (castrum Clus).[123] Faluként egy 1275-ös királyi adománylevélben szerepel (a Clws vármegyei Clwsuar faluként).

A tatárjárás idején a vár és a falu elpusztult, később V. István új várat alapított és a lakosság pótlására szászokat telepített (1260 táján). Később városi rangot adományozott (1270), amit Károly Róbert megerősített (1316). Nagy Lajos háromtornyos várkaput ábrázoló pecsétet ajándékozott (1377), Luxemburgi Zsigmond pedig engedélyt adott a védőfalak építésére (1405) és a szabad királyi városok sorába emelte (1409).

A város növekedése, térbeli terjeszkedése a középkor óta folyamatosan zajlott. Az Óvár területe többszörösére nőtt, a nyugati falat a mai Petőfi (Avram Iancu) utcáig, a déli falat pedig a Szabók tornyáig vezették, innen pedig vissza az Óvár Malomároktól határolt északi oldalához. A várfalakat tornyok, kaputornyok szegélyezték (összesen 20). A belváros utcaszerkezete a 14–15. századra nyerte el mai formáját.

A város közepén kialakított Nagypiac tér (ma Főtér/Unirii tér) az 1444 táján befejezett Szent Mihály-templommal és a 18–19. századig létrehozott palotákkal képezte a centrumot. A város alapterületét illetően számottevő változás a 19. század közepéig-

123 „A név eredete máig is vitatott: származtatható a latin 'zárt, hegyektől közrefogott' jelentésű *clausa–clusa*, illetve a német 'keskeny völgy'-et jelölő *Klause-Kluse* szavakból, a szláv 'forrás, kulcs' értelmű *kluc* szóból vagy pedig a feltételezett első várispán *Miklus–Miklós/Kolos* nevéből." (Gaal Gy. 2001b: 376.) A név eredeztetése eltérő a magyar és román vonatkozó irodalomban.

végéig nem történt. Ekkorra azonban a város már nem fért el a középkori falakon belül. A város expanziós igényeinek megfelelve 1820–1896 között lebontották a városfalak és a tornyok nagy részét.[124] A bontott köveket a századfordulón elkezdődött építkezéseknél használták fel. Új közterek jöttek létre: Sétatér (1830-as évek), Botanikus Kert (1901-től).

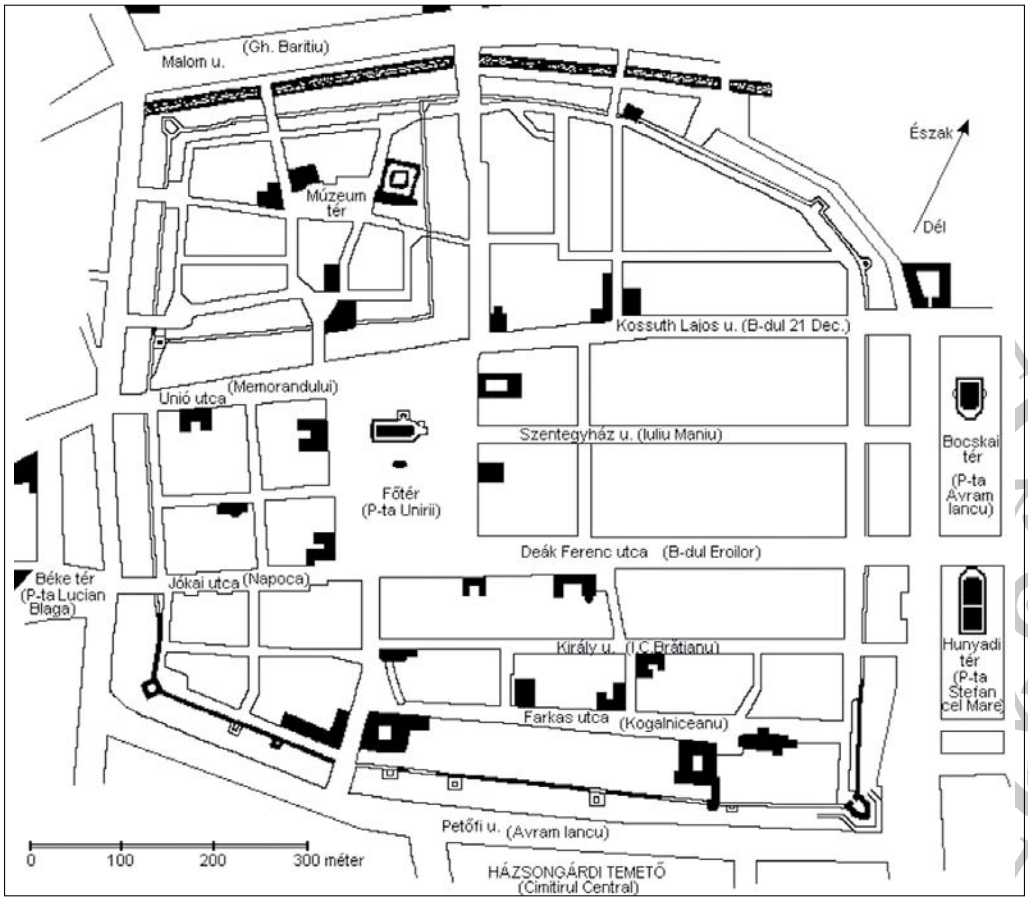

1. térkép. A középkori város területe az Óvárral és a régi várfalakkal
(Jakab Elek nyomán, 1870)
Forrás: http://proteo.soroscj./kolozsvar

124 „A régi várfal e maradványai történelmileg nem oly fontosak, mint a város jelenlegi azon feladata, hogy területén az időszerű közlekedési könnyebbitések, utcza- és térrendezések minél czélszerübben végbemenjenek, valamint annálfogva is, hogy a városi közvagyon jelenleg nagy részben igénybe van véve, sa kaputornyok fentartási költségei még növelnék azt." (Tanácsi jegyzőkönyv, 1869. júl. 12.) François Walter mutatta ki, hogy azokban az európai városokban, ahol a gazdasági-társadalmi folyamatok kedvezően alakultak, már a 18. században felmerült a falak, bástyák, árkok lebontásának kérdése. A zártság felszámolásával megkezdődött az új, külső területek építése. A falak lebontásának hulláma a 19. század végéig tartott, amikor megőrzendő műemléknek nyilvánították a középkori várfalakat (vö: F. Walter 2003: 184–185). A kolozsvári bontási gyakorlat egy fél évszázadnyi késéssel követte a nyugat-európai városok terjeszkedését.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

A 19. század végétől a város szerkezetét máig meghatározó, nagyméretű térrendezés zajlott. A Főtér mai arculatának kialakítása, az egyes bérházak, művelődési intézmények és adminisztratív paloták építése is ekkorra tehető. Kolozsvár adminisztratív területe is kiszélesedett: nyugatról Kolozsmonostor (1895. jan. 1-jétől), északnyugatról Kardosfalva (20. század elején), keletről Szamosfalva (1948-tól) lett a város részévé.

Az 1918-as impériumváltás után új centrumalapítási kísérletek kezdődtek. A Trencsin téri park helyén felépített görögkeleti katedrális (1933) és a Román Színházzá váló Hunyadi téri Színház közötti területet léptették elő a város alternatív szimbolikus terévé. 1960-ra pedig az addig piacként funkcionáló Széchenyi teret alakították dísztérré.

Az 1950-es évektől megnövelt, illetve létrehozott ipartelepek jelentősen megterhelték a város területét, ugyanakkor az új ipari létesítmények feltöltésére betelepített munkások számára újabb panell lakónegyedeket hoztak létre: Donát/Grigorescu negyed (1960–1961 és az 1970-es évek), Györgyfalvi negyed (1964-től), Monostori negyed (1970-től), Hajnal negyed (az 1970-es évek végétől), Mărăști negyed (1980–1985).

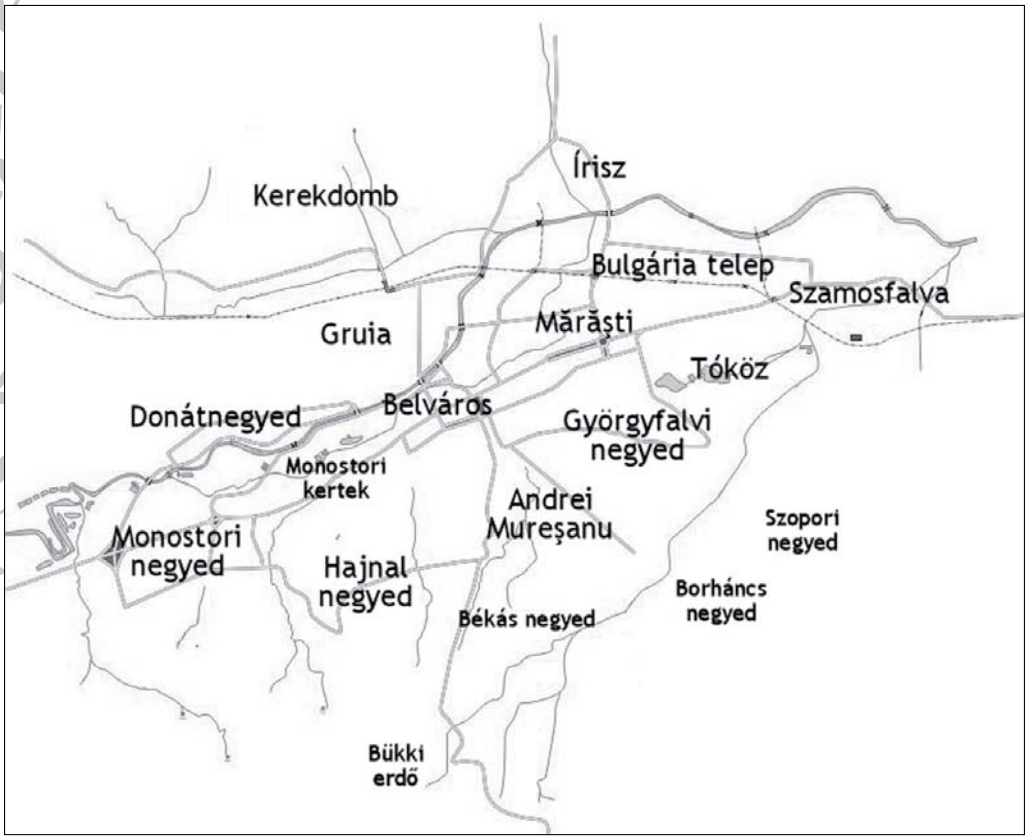

2. térkép. A város területe (városnegyedei) a 20. század végén
Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Kolozsvár

2002, majd főként 2004 után újabb terjeszkedése történt a városnak. A Békás, Borháncs, Bükki erdő, a kajántói, a szászfenesi és a bácsi utak környéke vált az új lakóházak, negyedek építkezési helyszíneivé.

A népesség. Etnikumok és felekezetek

A 11–12. századtól formálódó város népességére vonatkozóan a legrégibb időkből csak szórványos és kevésbé megbízható adatok állnak a rendelkezésemre. Főként az 1400 és 1830 közötti nemzetiségi és felekezeti adatok szegényesek. Az alábbiakban főleg Csetri Elek, Gaal György, Sonkoly Gábor és Varga E. Árpád adataira támaszkodhatok.

A város lakosságának nemzetiségi összetétele a századok folyamán többször is megváltozott. A tatárjárások idején (1241, 1285) a magyar lakosság jelentős része elpusztult. A megfogyatkozott lakosság pótlására szászokat és vendégeket (hospes) telepítettek be (1260 körül). A környék magyar lakosságának köszönhetően a város magyar lakossága a szászokkal szemben gyorsabban növekedett. Mindezek mellett a 15–17. század között az addig szász többségű, de elmagyarosodó városban a nemzetiségi megoszlás kiegyensúlyozott volt.

A románok jelenlétére az első adat 1367-ből származik, amikor 6 családot a város védelmére a város határába (Felekre) telepítettek (Kelemen L. 2006: 293). A városi létszámuk a 19. század közepéig csekélynek mondható. A zsidók letelepedését 1623-ban engedélyezi Bethlen Gábor, 1787-ig azonban nincsen rögzített lakossági adat a jelenlétükre.

1. táblázat. Kolozsvár lakosságszámának alakulása 1400–1830 között (nemzetiségi megoszlás)[125]

Év	Családok száma	Népesség-szám	Magyar	Német	Román	Lengyel	Zsidó	Forrás
1400		4 000						Gaal Gy. 2005: 341.
1453		5 400						Csetri E. 2001: 9.
1453	553 magyar, 550 német	~5 000	~2 500 (fele)	~2 500 (fele)				Gaal Gy. 2005: 341.
1554		6 500	3 250	3 250				Gaal Gy. 2005: 341.
1558		6 500						Gaal Gy. 2005: 341.
1568		6 500						Gaal Gy. 2005: 341.
1593	1 640	7 500–8 000	(fele)	(fele)				Csetri E. 2001: 9. Gaal Gy. 2005: 341.
1660		9 000						Csetri E. 2001: 9.
1660	2 558	10 000	5 000	5 000				Gaal Gy. 2005: 341.
1661						700		Gaal Gy. 2005: 341.
1703	1 172	5 500						Gaal Gy. 2005: 341.
18. század eleje		5 529						Sonkoly G. 2001: 206.
1711		7 000						Csetri E. 2001: 9.

125 Csetri Elek, Gaal György és Sonkoly Gábor összesített adatai.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

1. táblázat. Kolozsvár lakosságszámának alakulása 1400–1830 között (nemzetiségi megoszlás)

Év	Családok száma	Népesség-szám	Magyar	Német	Román	Lengyel	Zsidó	Forrás
1714	1 095	5 000						Gaal Gy. 2005: 341.
1721	1 161	5 500						Gaal Gy. 2005: 341.
1733	1 525	7 625			60			Gaal Gy. 2005: 341.
1750		8 759						Sonkoly G. 2001: 206.
1784–1787		13 928						Csetri E. 2001: 9. és 16. Sonkoly G. 2001: 206.
1787	3 032	12 603					2	Gaal Gy. 2005: 341.
1830		18 132						Csetri E. 2001: 16.
1830		14 000						Gaal Gy. 2005: 341.

A magyar–szász arány az első hivatalos népszámlálások alapján a magyarok javára billent el. A román lakosság száma a felvett adatok alapján 1918 után fokozatosan növekedett. A magyarok és románok számarányának ingadozása a 20. század közepéig a magyar (1910, 1941) és román (1920, 1930, 1938, 1948) uralom alatti népszámlálással magyarázható. A város demográfiai összetételének drasztikus változása, illetve a románok lélekszámának nagyfokú növekedése, majd az 1966 utáni dominanciája az ipartelepek létesítéseinek, illetve a román lakosság szisztematikus betelepítésének tudható be.

Az 1850 és 1992 közötti kolozsvári népszámlálások etnikai (anyanyelvi/nemzetiségi) adatait nagyrészt Varga E. Árpád alapján közlöm (Varga E. Á. 2001: 520). A 2002-es adatok forrása: http://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/?pg=3&id=819. A 2011-es adatok a Kolozsvári Polgármesteri Hivatal előzetes eredményei.[126]

2. táblázat. A kolozsvári népszámlálások etnikai adatai 1850–2011 között[126]

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Szlovák
1850[n]	17 465[(a)]	**2522 (14,4%)**	**11 975 (68,6%)**	943+ 620*	1405	479	461	.	.	.
1880[a]	29 923[(a)]	3 855	22 761	1 423	1884	.	.	4	23	124
1880[b]	29 923[(a)]	3 978	23 490	1 469	986	.	.	4	24	128
1890[a]	32 756	3 226	27 514	1 336	680	.	[737]	8	21	110
1900[a]	49 295	6 039	40 845	1 784	627[(b)]	.	.	9	22	83
1910[a]	60 808	7 562	50 704	1 676	866[(c)]	.	371	6	41	107

126 Az alábbiakban közlöm Varga E. Árpád jelmagyarázatát (Varga E. Á. 2001: 519):
. Nincs adat. (Az illető nemzetiséget az adott népszámlálás nem kérdezte, vagy rá vonatkozóan adatot nem közölt.)
Az évszámok után: a = anyanyelv, n = nemzetiség.
1850: A *-gal jelzett szám a magyarok rovatában a székely, a németek rovatában a szász nemzetiségűek számát jelöli.
1880a = Eredeti közlés. (Az egyéb rovatban + jel után a beszélni nem tudók száma szerepel.)
1880b = Az eredeti közlés kiigazítva. (A beszélni nem tudók az egyes anyanyelvek között számarányuknak megfelelően szétosztva.)
1890-ben a cigány rovatban [ ] között szereplő szám az 1893. évi cigány-összeírás nemzetiségi hovatartozásra utaló adata.

2. táblázat. A kolozsvári népszámlálások etnikai adatai 1850–2011 között

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Szlovák
1920[n]	83 542	28 274	41 583	2 073	11 612	10 633	.	.	.	.
1930[a]	100 844	34 836	54 776	2 702	8 530	6 691	436	237	36	136
1930[n]	100 844	34 895	47 689	2 500	15 760	13 062	1 043	244	54	262
1938[127]	115 000	~47 200	~47 200	~2 400		~16 100				
1941[a]	110 956	10 029	97 698	1 825	1 404	831	253	29	10	52
1941[n]	110 956	9 814	96 002	1 606	3 534	2 661	557	34	10	45
1948[a]	117 915	47 321	67 977	360	2 257	1 625	.	.	.	.
1956[a]	154 723[(d)]	74 623	77 839	1 115	1 146	525	237	24	21	24
1956[n]	154 723[(d)]	**74 033 (47,8%)**	**74 155 (47,9%)**	990	5 545	4 530	444	32	31	34
1966[a]	185 663	105 185	78 520	1 337	621	87	68	43	36	23
1966[n]	185 663	104 914	76 934	1 333	2 482	1 689	178	42	50	34
1977[n]	262 858	173 003	86 215	1 480	2 160	1 009	628	50	28	32
1992[a]	328 602	251 697	74 591	937	1 377	35	1 047	67	16	25
1992[n]	328 602	248 572	74 871	1 149	4 010	344	3 201	84	23	27
2002[a]	317 953	255 677	59 652	572	1 052	33	940	127	6	15
2002[n]	317 953	252 433	60 287	734	4 499	217	3 029	146	12	25
2011[a]	309 136	249 846	49 354	496	326+ 4 609[(e)]	50	938	104	15	18
2011[n]	309 136	**247 504 (80,3%)**	**49 426 (16%)**	516	365+ 5 018[(f)]	158	3231	128	17	33

[(a)] Erdőfelek (Feleacu, com. Feleacu) adataival.
[(b)] Az 501 egyéb nem részletezett anyanyelvű nagyobbrészt cseh-morva, cigány és lengyel.
[(c)] Az egyéb anyanyelvűek közül 124 cseh-morva, 46 lengyel 30 és francia.
[(d)] A népszámlálás időpontjában hozzátartozott Telekfarka (Câmpenești, com. Apahida).
[(e)] Nem nyilatkoztak anyanyelvükről.
[(f)] Nem nyilatkoztak nemzetiségükről.

A 16. század közepétől a reformáció erdélyi központjának számított Kolozsvár. Előbb lutheránus, majd református, végül (1568-tól) unitárius lett az egész város. A református fejedelmek idején a vallási egyenűség megbomlott, a 17. század közepére a lakosság fele-fele arányban református, illetve unitárius (ez nagyjából egyenlően osztódott el a szászok és a magyarok között). A 18. század első harmadában már számottevő katolikus lakosságot is jegyeztek. A város 1554 és 1787 közötti felekezeti adatait Gaal György adólajstromokból és családösszeírásokból kikövetkeztetett adatai alapján közlöm.

127 Gaal György adatsora (Gaal Gy. 2005: 341).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

3. táblázat. Kolozsvár felekezeti adatai 1554–1787 között

Év	Római katolikus	Görög katolikus	Református	Lutheránus	Unitárius	Izraelita
1554				6 500		
1558			6 500			
1568					6 500	
1655			(fele)		(fele)	
1733	1 505	60	4 070	610	1 380	
1787			~6 300 (fele)			2

A 20. század első felében a román lakosság számarányával együtt az ortodox felekezet is növekedni kezdett, mára a legnagyobb számarányú felekezetté lépett elő. Az 1850 és 1992 közötti kolozsvári népszámlálások felekezeti adatait Varga E. Árpád alapján közlöm (Varga E. Á. 2001: 667). A 2002-es adatok forrása: http://nepszamlalas.adatbank.transindex.ro/?pg=3&id=819.

4. táblázat. A kolozsvári népszámlálások felekezeti adatai 1850–2002 között[128]

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb összesen	Baptista	Pünkösdista	Adventista
1850	17 465[(a)]	164	2 384	5 790	6 984	937	727	479	–	.	.	.
1857	17 496	170	1 160	6 944	7 194	1 042	738	231	17	.	.	.
1869	26 382[(a)]	334	3 532	9 870	9 373	1 146	1 058	1 008	61	.	.	.
1880	29 923[(a)]	434	4 128	10 652	10 680	1 290	1 034	1 601	104	.	.	.
1890	32 756	489	3 279	11 248	12 621	1 432	1 237	2 414	36	.	.	.
1900	49 295	968	7 208	16 041	16 895	1 719	1 704	4 730	30	.	.	.
1910	60 808	1 359	8 646	19 021	20 726	2 016	1 921	7 046	73	.	.	.
1930	100 844	11 942	22 816	20 291	26 919	2 425	2 137	13 504	810	226	.	139
1941	110 956	2 197	11 530	32 629	40 605	2 643	4 124	16 763	465	366	.	.
1992	328 602	216 075	21 677	22 575	48 156	534+194*	4 049	340	14 998[(b)]	2 795	6 663	654
2002	317 953	220 011	18 484	17 540	38 779	129+492*	3 369	227	18 922[(c)]	3 786	8 270	981

[(a)] Erdőfelek (Feleacu, com. Feleacu) adataival.

[(b)] Az egyéb felekezetűek közül 328 evangéliumi keresztény, 70 óhitű keresztény, 52 óhitű ortodox és 27 örmény.

[(c)] Az egyéb felekezetűek közül 471 evangéliumi keresztény, 123 óhitű keresztény, 127 román evangélikus.

128 Az alábbiakban közlöm Varga E. Árpád jelmagyarázatát (Varga E. Á. 2001: 667):
1992: Az evangélikusok oszlopában az ágostai hitvallású, illetőleg a zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus egyház hívei külön rovatban szerepelnek; az utóbbiak számát * jel különbözteti meg.

A fenti táblázatok nem tartalmazzák a Kolozsmonostor 1850–1890 közötti és Szamosfalva 1850–1941 közötti etnikai és felekezeti adatait. Mint említettem, ezeket a településeket később csatolták Kolozsvárhoz.[129]

Társadalmi események, politikai és hatalmi viszonyok

Az 1437-es parasztfelkeléskor a város ostrom nélkül megnyitotta kapuit, ezért elveszítette kiváltságait. 1444-ben Szent Mihály napján érkezett a városba annak híre, hogy a király visszaállítja a szabad királyi város jogait (ezért vette fel az új templom a szent nevét).

A magyar és szász polgárság ellentéte és versengése talán már a tatárjárás utáni új településen megkezdődött. A helyi szászok és magyarok 1458-ban megkötötték az uniót, amelyet Szilágyi Mátyás (Magyarország kormányzója, Mátyás király nagybátyja) foglalt oklevélbe. Ennek az egyenjogúságnak az értelmében a város vezetésében a hatalmat a kormányzó megosztotta: a 12 esküdtpolgárból álló tanács (szenátus) és a száztagú felső tanács (százférfiak, centumpaterek) fele magyar, fele szász lett. A város két fő tisztségét (a főbírói és királybírói funkciót) magyar és szász polgár töltötte be: úgy, hogy a két legfontosabb elöljáró magyar, illetve szász legyen és e tisztségek évenként váltakozzanak (Kelemen L. 1942: 13–14, Asztalos L. 2004: 18, Kelemen L. 2006: 293). Ez a lakosság fele-fele arányát alapul vevő hatalommegosztás látszólagos nyugvópontra helyezte az etnikumközi viszonyokat.[130] A szabályozás kiterjedt a templomhasználatra is.

Buda eleste után, 1541-ben megalakult az önálló erdélyi fejedelemség. Országgyűlések és fejedelmek beiktatásának és tisztükben való megerősítésüknek színhelye lett a város. A város jelentősége nemcsak politikai szempontból erősödött, hanem fontos magyar művelődési központtá is fejlődött: 1550-ben itt létesült az első erdélyi nyomda, 1568-tól unitárius iskola, 1580-tól jezsuita akadémia, 1622-től református kollégium létesült. A város a reneszánsz kőfaragás és építészet központjává vált.

1658-ban a török–tatár hadak veszélyeztették Kolozsvárt, 1686-ban pedig osztrák megszállás (Habsburg uralom) kezdődött, a kuruc–labanc harcok végén német fennhatóság alá került (1709). Az ellenreformációt támogató uralom alatt nagyméretű barokk építkezés is zajlott. Erdély vezető kormányszervének, a Főkormányszéknek áthelyezésével Kolozsvár fővárosi rangot kapott. (A Guberniumot 1695–1696 után elhelyezték Gyulafehérvárra, 1719–1732 között ismét visszaköltöztették, majd 1790-től volt végleg Kolozsváron és – leszámítva az 1848-as forradalomtól 1860-ig tartó Nagyszebenbe költöztetést – az 1869-es megszűnéséig itt is maradt.)

A járványok és a természeti katasztrófák a város demográfiai folyamatai mellett Kolozsvár összképi alakulását is nagyban befolyásolták: többszöri pestis (1544, 1574, 1585–1586, 1618–1619, 1622–1623, 1633–1634, 1645–1646, 1661, 1710, 1719–1720, 1738–1739), kolera (1830–1831) és tűzvész (1489, 1655. ápr. 3., 1689. máj. 17., 1697. máj. 6., 1798. aug. 31., 1830. máj. 1., 1839, 1876. ápr. 22., 1895. szept. 7.) pusztítottak.

129 A teljes Kolozsvár municípium anyanyelvi/nemzetiségi és felekezeti adataihoz lásd: Varga E. Á. 2001: 519–520, illetve Varga E. Á. 2001: 667.

130 Éppen a feliratozás kapcsán van adat egy etnikai konfliktusról 1580-ból. (Lásd az elemzéseknél.)

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

A 18. század végétől kezdődően Kolozsvár egyre jelentősebb reformmozgalmi, művelődési és oktatási központtá vált. Egyházi kollégiumok, (református és unitárius) teológiák, tanintézetek és egyetem (1869 – gazdasági tanintézet, 1906-tól mezőgazdasági akadémia; 1872 – Magyarország második egyetemének felállítása; 1878 – felsőbb kereskedelmi iskola, 1885-tól akadémia; 1907 – a 19. századi alapítású Auguszteum újraindítása; 1911 – Marianum tanítónőképző), zenekonzervatórium létesültek. 1792-től színtársulat működött (az első kőszínház 1821-ben épült), 1859-ben megalakult az Erdélyi Múzeum-Egyesület, majd 1885-től az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület. 1897–1902 között egyetemi klinikák és kórházak létesültek, 1906–1907 között létrehozták az Egyetemi Könyvtárat.

Az 1848-as márciusi forradalom hatására május 30-án a Vigadó/Redut épületében az erdélyi országgyűlés kimondta Erdély egyesítését Magyarországgal. Ezt a szabadságharc elbukása után ténylegesen csak az 1867-es kiegyezés erősítette meg, amely megteremtette az Osztrák–Magyar Monarchia – dualista, alkotmányos monarchia – alapjait.

1892-ben a kiegyezés és az unió újbóli életbeléptetésének negyedszázados évfordulóján az erdélyi román értelmiségiek egy memorandumot juttattak el a bécsi császárhoz. Az emlékirat több jogot követelt a románságnak, illetve az unió érvénytelenítését kérte. A szerzőket perbe fogták, elítélték. A Memorandum-per a Redutban zajlott.

Az I. világháború után, a trianoni békediktátum értelmében Erdélyt Romániához csatolták. 1918. december 24-én vonultak be a városba a román csapatok. 1919 októberében ideköltözött az erdélyi ügyeket irányító Kormányzó Tanács. A város az új impérium alatt is meghatározó művelődési és politikai szerepet töltött be. A Szegedre menekített magyar egyetem épületeiben, 1919-ben létrejött az I. Ferdinánd Egyetem. 1923-ban megnyílt az Erdélyi Néprajzi Múzeum.

A két világháború között munkásmozgalmak megerősödésével a kolozsvári ipari munkásság több sztrájkot kezdeményezett. Az 1933-ban a vasutas munkások sztrájkját véres megtorlás követte.

1940. augusztus 30-án a második bécsi döntéssel Észak-Erdély Kolozsvárral együtt újra Magyarország részévé vált. Szeptember 11-én vonult be a magyar hadsereg, 15-én tartották Horthy Miklós kormányzó jelenlétében a „visszatérési ünnepséget" (Gaal Gy. 2001b: 417). A második világháború végére, 1944. március 7-én bevonultak a németek; 1944. május 3-án elkezdődött a zsidók gettóba gyűjtése, majd deportálása. 1944. október 10-én a magyar csapatok feladták Kolozsvárt, 11-én a szovjet–ukrán csapatok bevonultak a városba (Gaal Gy. 2001b: 419).

Az 1947. február 10-ei – a második világháborút lezáró – párizsi békeszerződés Erdélyt – Kolozsvárral együtt – Romániának ítélte. A fokozatosan kiépülő kommunizmus alatt Kolozsvár a szocialista iparosítás egyik fellegvárává vált. 1956-tól 1977-ig az ipari létesítmények száma másfélszereződött, a munkások száma pedig megháromszorozódott.

A több évtizedes kommunista diktatúrát az 1989-es véres rendszerváltó forradalom döntötte meg. Ez a cezúra a demokrácia kiépülésének kezdetét jelentette. A politikai és közéleti nyilvánosság újraépítésével különféle társadalmi folyamatok indultak be.

A kutatás leírása. Módszertan

A gyűjtés és terepmunka, valamint az elemzés és értelmezés más-más módszereket tett szükségessé. Az adatvétel és adatfeldolgozás módszereit külön mutatom be.

A kolozsvári kollektív/kulturális emlékezet tárgyiasításaként és reprezentációiként tekintett anyagnak a módszeres gyűjtését és leírását 2002 óta végzem. Ez kezdetben a város tereinek, utcáinak, kapualjainak, nyilvános közintézményeinek módszeres bejárását jelentette. Minden emléktábláról, szoborról és – kutatásom szempontjából értékelhető – ajtó-, ablak- és kapufeliratról fénykép-dokumentáció is készült. Ugyanakkor a tárgyak állításaira és rituális használataira vonatkozó információkat is gyűjtöttem ezeken a helyszíneken, amennyiben erre lehetőségem nyílt.

A gyűjtéseimet kiegészítettem a művelődéstörténeti, művészettörténeti, helytörténeti és turisztikai jellegű irodalom alapján. Ez a forrástípus főként a később eltávolított, megsemmisült vagy módosított anyag azonosításában volt nagy segítségemre.

A harmadik forrástípust a helyi periodikák jelentették. A hetilapok és napilapok áttekintésénél annak felkutatása volt a célom, hogy az adott emléktábla vagy szobor állítására mikor, milyen alkalomból került sor, illetve hogyan, kiknek a részvételével zajlott. Ez az adatvétel kiegészítette a saját gyűjtést.

Az emlékezés kultúrájának vizsgálatakor a figyelmem kiterjedt az emlékezet használatára, a megemlékezésekre is. 2002-től folyamatosan vizsgáltam az állami és/vagy lokális ünnepeket, a helyi társaságok, egyletek különféle, idevágó rendezvényeit. Részt vettem emléktáblák és szobrok avatásán. A néprajzi-antropológiai sajátos módszerek, a résztvevő megfigyelések és terepmunkák során tetemes fotódokumentáció, videó- és hangfelvétel is készült.

Az adatvétel (gyűjtés, forrásfeltárás) módszereitől elkülöníthetők az adatfeldolgozás (értelmezés) módszerei. Bár már a gyűjtés fázisában is szem előtt tartottam, az adatok végső rendezése és értelmezése során segítségemre volt a forráskritika elve. A történeti és néprajzi-antropológiai jellegű források kritikája azért volt fontos, mivel ezeket a forrásokat olykor elsődlegesként használtam, máskor pedig az adott eseményről/jelenségről szóló értelmezésekként fogadtam el.

A tipológiai módszer az adatok rendszerezésében volt segítségemre, amikor a különféle objektumokat a tartalmi-formai sajátosságai alapján neveztem meg, illetve írtam le.

A kulturális jelentések adott környezetben való szerveződésének értelmezésében a kontextuselemzés módszerére építettem. Ennek értelmében a jelentések meghatározott kontextusban születnek, amellyel kölcsönösen meghatározzák egymást.

A tartalomelemzés módszere tette lehetővé az egymáshoz nem vagy csak lazán kapcsolódó szövegek és jelentések közötti (rejtett) viszonyok, illetve az azok egybevetése alapján meghatározható kategóriák és motívumok megmutatását.

A kvantitatív módszerek az adott kulturális jelenségek szemléltetésére, a reprezentatív elemek meglétének és alakulásának bizonyításában játszottak szerepet.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kint.ro/szovegtar

Adattár és források. Az anyag elrendezése

A szövegkorpusz műfaja és tipológiai problémái

A kolozsvári emlékállítás és emlékezési gyakorlat vizsgálatához elengedhetetlen módon összeállítottam egy viszonylag teljes adatbázist a meglévő vagy a különböző (történeti, helytörténeti) forrásmunkákban felkutatható a kutatásunk szempontjából hasznosítható feliratok, emléktáblák, emlékművek és szobrok szövegkorpuszából (vö: Jakab A. Zs. 2012.) Az egyszerűség kedvéért *emlékanyag*nak nevezem azon tárgyak együttesét, amelyek valamilyen módon a kollektív emlékezetet vannak hivatva kialakítani, fenntartani és működtetni, illetve amelyeket a társadalmi percepció ilyen jelentésekkel ruház fel.

Az adatgyűjtés során egy, a kutatásmódszert tekintve feltételezhető, ám a tényleges feldolgozás szempontjából nem várható problémával találtam szemben magam. Előrelátható és szükséges volt egy emlékanyag-tipológia (vagy egyszerűen: csoportosítás) felállítása, azonban meglepő a jelentkező probléma természete. Nevezetesen arról van szó, hogy a kolozsvári emlékanyag meglehetősen heterogén, hogy a szövegek tipológiai – főként tartalmi, tematikai és műfaji – vonatkozásai problematikusak. Ebben a fejezetben ennek a problémának a felvázolására vállalkozom.

Először szükséges lenne tisztázni az adattárépítés motivációját és célját. Bármifajta (kolozsvári) emlékezettel kapcsolatos vizsgálódáshoz szükséges egy olyan szövegkorpusz felépítése és csoportosítása, amely a gyűjtött szövegeket rendszerszerűen mutatná be, amely rendszerének felépítése már egyfajta kutatói értelmezést is tükrözne és a kutatásokat is megkönnyítené. Ezért szükségesnek látszott egy több szempontú csoportosítás elvégzése.

A gyűjtött emlékanyag műfaja

A néprajztudomány tudtommal nem kutatta ezt a publikus szöveges emlékanyagot. A néprajzi hagyomány rendelkezik különböző feliratközlésekkel (többnyire sír- és kapufeliratok), melyeket mint esztétikai alkotásokat közelít meg. Feliratok funkcionális elemzésére azonban itt is kevés példa van. Ide tartozik Keszeg Vilmos vizsgálata az aranyosszéki szöveges falvédőkről (Keszeg V. 1991: 195–225, illetve a Keszeg V. 2008 vonatkozó részei). L. Juhász Ilona a szlovákiai magyarok által állított kopjafákat, kopjafa-elemekből álló emlékműveket és székelykapukat foglalta jegyzékbe (Juhász I. 2005: 183–219), illetve a dél-szlovákiai háborús emlékműveket mutatta be (Juhász I. 2010).

Az első jelentkező kérdés az adatolás, adatfeldolgozás során a téma feltáratlansága miatt a *műfaj*é. Milyen műfajba, típusba lehet besorolni az emléktáblák, sírfeliratok, ajtó-, ablak- és kapufeliratok, szöveggel ellátott szobrok, szoborcsoportok stb. tömkelegét? (Ezek funkcionális és esztétikai jellegű szövegek egyaránt.) Az emléktáblákról, ajtó- és kapufeliratokról, emlékeztető szövegekről a néprajzi lexikonok nem adnak semmiféle meghatározást, nem tartalmaznak szócikket. Mint rövid, publikus szövegre a lexikonokban *epigrafika*, *felirat*, *feliratirodalom* címszavak alatt találhatunk értelmezéseket. A felirat ezek szerint „az építmények, emlékművek, képzőművészeti alkotások,

valamint használati és dísztárgyak felületeire írt szövegek összessége. Tartalmukat és formájukat tekintve e szövegek a legkülönfélébbek lehetnek…" (Szerdahelyi I. 1975: 77). Szerdahelyi István szerint nem is tekinthető különálló műfajnak, más szövegekkel szembeni különbözőségét csupán abban láttatta, „hogy az írás a szokásostól (könyv, papír, papirusztekercs, agyagtábla stb.) eltérő tárgyon rögzített" (Szerdahelyi I. 1975: 77). A Magyar Néprajzi Lexikon *feliratos népköltészet* címszava alatt Szemerkényi Ágnes a feliratokat szintén a fellelhetőségük, az íráshordozó közeg alapján osztályozta: „Attól függően, hogy hol található, megkülönböztetünk ház-, kapufeliratot, kocsma-, csárdafeliratot, sírfeliratot, butellaverset. Ismeretes az egész országban. Célja fajtáinak megfelelően az üdvözlés, figyelemfelkeltés, emlékállítás vagy egyszerűen a szórakoztatás." (Szemerkényi Á. 1979: 131.)

A feliratok népi kultúrában elfoglalt szerepére Szendrey Zsigmond hívta fel a figyelmet (Szendrey Zs. 1931). A parasztság által használt tárgyak feliratairól K. Csilléry Klára megállapította, hogy „eleinte puszta évszám, amelyhez csak később társult szöveg". A datálás mellé a 18. századtól a tárgyak alkotóinak a neve, monogramja is felkerült (Csilléry K. 1979: 131). Voigt Vilmos szerint is gyakori az építmények és egyéb tárgyak felirattal való ellátása (Voigt V. 1975: 80, 1998a: 318).

Hermann Bausinger szerint „a feliratok alkalmasak a tartósságra és a „megörökítést" szolgálják. E jellemzőik a szólásokhoz teszik őket hasonlatossá." (H. Bausinger 1981: 345.) A szerző egyedülállóan *szólás-feliratok*ról beszélt és külső jegyek alapján osztályozott. Az épületek feliratait házfeliratokra, építésre vonatkozó feliratokra és az épületek különleges funkcióira utaló feliratokra osztotta (itt külön csoportot jelentenek a templomi feliratok) (H. Bausinger 1981: 347–348).

A feliratok két fő válfaját megkülönböztetve Szerdahelyi István „a legszélesebb nyilvánosság elé szánt, köztéren elhelyezett objektumokra írt, valamint a magánhasználatú tárgyakon rögzített" feliratokról beszélt (Szerdahelyi I. 1975: 77).

A fenti definíciókísérletekben van két közös aspektus, ami miatt vizsgálatunk szempontjából nem hasznosítható. Egyrészt ezek a kategorizálások a két, természetében különböző szövegtípus, a (hivatalos) felirat és a (nem hivatalos) firkálás (graffiti) közötti határt egybemossák (mint köztéren található szövegeket). A formai és külső szempontok alapján való osztályozás hiányosságából adódóan feliratokról, epigrafikáról beszélnek akkor is, amikor valójában firkálásról, graffitiről van szó.[131] A *felirat* és a *firkálás* közötti különbségtétel fontosságára Balázs Géza hívta fel a figyelmet, „az első alatt a hivatalos jellegű, elfogadott, a másikon a spontán jellegű és üldözött írásműveket értve" (Balázs G. 1987a: 330; ugyanerről lásd: Balázs G. 1987b: 11–14).[132] Felosztásában az előállító, létrehozó szempontját is figyelembe véve, láthatóan elkülönül a két szövegtípus.

A taglalt meghatározások egy másik közös aspektusa, hogy élesen szétválasztják a kéttípusú nyilvánosságot (*legszélesebb nyilvános–magán*), ezáltal ellehetetlenítik az

131 Ide kívánkozik még egy jellegzetes példa: Hermann Bausinger a feliratokról szóló írását a *Kilroy was here* nemzetközileg elterjedt graffitivel indítja (H. Bausinger 1981: 345).

132 Bár kezdetben ő maga is szinonimaként használta e fogalmakat (vö: Balázs G. 1983). A szövegtípusok szétválasztására későbbi munkáiban még visszatér: „A feliratkészítőket a tartósságra (örökkévalóságra) való törekvés, a szerzőség (bizonyos fokú) védelme, az adott kulturális közeg erkölcsi, esztétikai értékrendjének, hagyományainak tiszteletben való tartása, díszítő, tanító, művészi vagy szórakoztató cél jellemzi. A firkálás ezzel szemben alkalmibb, névtelen, szókimondó, jobban önkifejező" (Balázs G. 1999: 320, ugyanez: Balázs G. 2000: 824).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

elemzés számára, hogy a zártabb és félreeső helyeken (lépcsőház, udvar, szoba, pince, raktár, múzeum) található feliratokat (esetünkben: az emléktárgyak feliratait, szövegeit) a kollektív emlékezetanyag körébe soroljam. Kérdéses ugyanis, hogy pl. egy lakóház lépcsőfordulójában elhelyezett emléktábla csak „magánhasználatra" létezik-e, hogy funkció szempontjából csupán a tulajdonos számára szolgál információval és emlékeztető szereppel?

Az általam gyűjtött szöveges emlékanyag a terjedelem és forma szempontjából is megterheli a fenti meghatározások (*rövid műfaj*) által felállított kereteket. A monogram és/vagy évszámoktól az irodalmi igénnyel létrehozott kötött formájú versekig, a fogadalmi feliratoktól (ex voto) a bibliából vagy irodalmi művekből kiragadott idézetekig, jelmondatokig, ablak-, ajtó- és kapufeliratokig az emlékszövegek széles skálája megtalálható Kolozsváron. Bármiféle formai-műfaji besorolás eredménytelen lenne, hiszen úgy tűnik, hogy egy vegyes szöveganyagot kellene egy történetileg változó kategóriába sorolnunk.[133] Azonban tartalmi szempontból közös műfaj(típus) ba sorolhatjuk ezt a heterogén szövegkorpuszt. Ezt Mihail M. Bahtyin elmélete teszi lehetővé. A szerző a beszéd felől közelíti meg a műfajokat, a *megnyilatkozástípusokat*.[134] „A nyelvhasználat minden szférájában kialakulnak a reá jellemző viszonylag *állandó megnyilatkozástípusok*" – állítja Mihail M. Bahtyin (M. M. Bahtyin 1988: 246). A *beszédműfajok* két nagyobb csoportját határozza meg. Az *elsődleges (egyszerű) műfajok* olyan beszédformák, amelyek a nyelvi érintkezés feltételei között közvetlenül alakultak ki. Az emberek közötti kulturális érintkezésformák bonyolultabb szintjén alakulnak ki a *másodlagos (összetett) műfajok*. A szöveges emlékanyag ez utóbbi műfajba sorolható, a szépirodalmi és publicisztikai beszédmód formáihoz (költemény, nekrológ, gyászbeszéd, emlékbeszéd, életrajz, portré, regény, novella, mondás, hírközlés, dokumentáció stb.) egyaránt igazodik.

Mihail M. Bahtyin műfajelméleti keretében egyaránt helyet kaphat az, ami a felirat műfaji kategóriájától idegen: a versformába (disztichon, hexameter, hangsúlyos verselés) szedett emlékeztető, a több oldalt kitevő terjengős prózai szöveg, a néhány mondatra redukált életrajz, a tényközpontú adatfelsorolás stb.

Az emléktábla szövegműfaját tekintve a következő tartalmi motívumokból épül fel: 1. a tárgyi kontextusra, helyre való utalás; 2. a megjelölt helyen lezajlódott múltbeli esemény vagy egyéni teljesítmény megnevezése; 3. irodalmi vendégszövegek, idézetek; 4. a lezajlódott eseményhez való viszonyulás kifejezése (kegyeletre való felhívás vagy fogadalom); 5. az emlékállító személy vagy csoport megnevezése; 6. korjelzés vagy az emlékállítás idejének, alkalmának vagy évfordulójának megnevezése. Ebből az ideáltipikus műfajkonstrukcióból a 2. számít centrális motívumnak, az 1., 5. és 6. motívumok elmaradhatnak, a 3. és 4. motívum a legperiférikusabb. Az 1. motívum sokszor implicit módon jelenik meg: az emléktábla jelenléte önmagában a megjelölt helyre mutat, a felhelyezése a kontextussal való sajátos viszonyt testesíti meg. A különféle szobrok, mellszobrok és emlékművek is többnyire megfelelnek ennek a konstrukciónak

133 A kolozsvári emlékanyag valóban tartalmaz történetileg változó formai jegyeket, nem lehet meghatározni egy állandó, tipikus szerkezeti formát.

134 „A nyelv használatát egy emberi tevékenység cselekvő részesei mindig valamilyen egyedi, konkrét (szó- és írásbeli) megnyilatkozásban valósítják meg." A megnyilatkozás egészében a tematikus tartalom, a stílus és a kompozíció elválaszthatatlanul összefonódik (M. M. Bahtyin 1988: 246).

(ezek esetében még hangsúlyosabb szerepe van a megformált alakzatnak is), illetve az általunk vizsgált feliratok csoportja (ajtó-, kapu- és ablakfeliratok) is tartalmazza a 2., 3. és 6. jellemvonást mint centrális motívumot. Mivel ezek a szövegtípusok hasonlóan funkcionálnak, ezért együtt vizsgálom őket.

A fenti meghatározások mellett figyelembe kell vennünk azt is, hogy amellett, amit a szövegek megfogalmaznak, definíciós támpontot nyújt a közösség értelmezése is. Mihail M. Bahtyin *beleértési tartomány*nak nevezi azt a háttértudást, amely a szöveg megfogalmazásán kívül esik, de attól elválaszthatatlan. Ez a beleértési tartomány a megnyilatkozás számára „mögöttes tartalom", „a jelentésállomány nélkülözhetetlen alkotórésze" (M. M. Bahtyin 1985: 17–20). Minél kiforrottabb egy közösség, a beleértési tartományok annál kanonizáltabbak: a szöveg által hordozott jelentéseket a kulturális tudás kiegészíti, az explicit információt implicit információk egészítik ki vagy teszik teljessé.

Az emlékművek, emléktáblák és szobrok feliratainak van szövegkontextusa. Ezek az emlékállításkor elhangzó, avatási díszbeszédek vagy a megemlékezési szertartások során elmondott díszbeszédek, szónoklatok, az elhangzó versek vagy szöveges összeállítások. Ugyanakkor ezeknek az emlékeztetőknek létezik egy kitermelt vagy fenntartott rituális koherenciája is. Ezek pedig az emlékmű, emléktábla vagy szobor mellett zajló emlékezési események, amelyek során a kiemelt térhez vagy az emlékeztetők által megjelenített múlthoz kapcsolnak szimbolikusan jelenbeli eseményeket vagy társadalmi akciókat.

A gyűjtött emlékanyag rendszerezése és tipologizálása

Az *Adattár* bemutatása • Az *Adattár* a Kolozsváron 1440 és 2012 között, a datálás és emlékállítás szándékával létrehozott feliratokat, emléktáblákat, szobrokat és emlékműveket, illetve az ezekhez kapcsolódó adatokat tartalmazza. A teljesség igényével összeállított korpusz a történeti, a városban már nem fellelhető anyagot is felöleli, amelyeket a különböző történeti, helytörténeti, művészettörténeti és turisztikai jellegű forrásmunkák alapján azonosítottam. A 768 tételből álló adattár jelentős hányada eddig publikálatlan anyagot jelent.

A kolozsvári nyilvános és félnyilvános terekben történt emlékállítások szöveges reprezentációit több szempontból beazonosítva szerkesztettem korpusszá. A rendszerezést érvényesítő adatlap elkészítéséhez a folklorisztika és az epigrafika szabályzatait, eljárásait alkalmaztam (vö: Voigt V.–Balogh L. 1973, Barna G. szerk. 2003, Lővei P. 2009).

A gyűjtött anyagot a létrehozás, emlékállítás *időpont*ja alapján rendeztem sorba, illetve sorszámoztam. Ez segít a kronológiai áttekintésben, az elemzésben ennek alapján hivatkozom a szövegekre (pl. [267.] emlékműre, a [101.] emléktáblára vagy a [67.] feliratra). Ennek a sorrendnek a megállapítása hosszas dokumentálódást igényelt azokban az esetekben, amikor a tárgyakon nincs megjelölve, illetve nincs pontosítva a létrehozás éve. Ilyenkor a különböző forrásokra támaszkodtam, amennyiben nem találtam pontosabb információt, az egymásutániságot hozzávetőlegesen állapítottam meg. Ebből a szempontból tehát az adatbázis tartalmaz egyfajta hiányosságot. Azonban ez nem befolyásolja az emlékállítások korszakolását, hisz azoknak meghatározásában nagyrészt a szövegek tartalma nyújtott egyértelmű eligazítást.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Minden esetben megneveztem az emlékállítás, a gyűjtött anyag helyét is. Ez azt jelenti, hogy az utcák, terek neveit is feltüntettem. Az utcák régi, a magyar lakosság által máig használt neveit írtam elöl és az aktuális hivatalos (ez többnyire román) nevét utána. Ezt a sorrendet az indokolja, hogy az adatot könnyebb számontartani vagy visszakeresni az utcák régi magyar neve nyomán, mint a gyakran megváltozó hivatalos román név alapján.

Azokat az eseteket, amikor egy-egy emléktárgyat elköltöztettek vagy újraállítottak, a *megjegyzés* rovatban tüntettem fel. Ezzel az eljárással a többször újraállított emléktárgyak azonos szövegének ismétlését is sikerült elkerülni. Ugyanitt közöltem az etnográfiai adatokat, illetve azokat az információkat is, amelyeket fontosnak tartok a szöveg értelmezése, illetve az elemzés szempontjából.

Az emléktárgyak *szöveg*ét minden esetben eredetiben közlöm, betartva a központozási, formai sajátosságokat. Az átírás során kerek zárójelben oldottam fel a ligatúrát vagy rövidítést, illetve jeleztem a szövegközlés eljárásaiból adódó hiányosságokat (például a szöveg részét alkotó címer, vizuális motívum helyét, a befejezetlenséget vagy hiányosságot). Szögletes zárójelben adtam meg a már olvashatatlan, az adatvétel idején hiányzó szövegrészeket, illetve jeleztem az esetleges javításokat. Amennyiben szükséges volt, közöltem a szöveg *mai olvasat*át, illetve a *fordítás*át is. A fordítók neveit is feltüntettem, illetve – amennyiben indokolt – a vendégszövegek bibliográfiai adatait is.

Fontosnak tartottam azt is, hogy az emléktárgyak *irodalm*át is megnevezzem. Ez az adott emléktárgynak a fontosabb helytörténeti hivatkozásait jelenti, ahol történeti adatokat, művelődéstörténeti, illetve az emléktárgyak állításával kapcsolatos kiegészítő információkat találhatunk. A ma már nem létező szövegek esetében itt hivatkoztam a forrásra. Ezeknek a hivatkozásoknak a feloldása az *Adattár* végén, külön alfejezetben található.

A kötet végén helyeztem el a személynévmutatót, amely a szövegekben és leírásokban előforduló, az emlékállításokhoz köthető személyek neveit tartalmazza.

Az emlékállítások mindegyikéről fényképfelvételt is készítettem, illetve a gyűjtés pillanatában már nem létező emléktárgyakról igyekeztem beszerezni felvételeket.

Az emlékanyag *formája* (anyaga, alakja, elhelyezése) alapján az alábbi csoportokba szervezhető.

Emléktáblák és emléktáblaszerű tárgyak • Az emléktárgyak többsége ebbe a kategóriába sorolható.

1. *Hagyományos* emléktábla – fém alapanyagú (pléh, réz, bronz vagy vas), illetve kőből, márványból vagy habarcsból készült négyszög alakú lapos tárgyak, amelyek rendszerint a függőleges falakon nyertek elhelyezést. Természetesen – mint elnevezésével is jelzem – ez a legmegszokottabb, ebből a típusból található a legtöbb;
2. *Funkcionális* emléktábla – a létrehozói szándék szerint nem – esetleg kevésbé hangsúlyosan – emlékeztető jellegűek, mint inkább a (később hozzátapadt) funkció szempontjából azok (pl. [212.]);
3. Anyagát tekintve *eltérő* vagy *egyedi* emléktábla – ezek a megszokott formától eltérő emlékeztető szövegek, amelyek nem sorolhatók a fenti típusokba. Ezek között vannak: a.) papír alapanyagú, berámázott emléktáblák (pl. [324., 425.]); b.) falra festett és írt bekeretezett szöveg (pl. [382., 510.]); c.) fa alapanyagú, illetve műanyag emléktáblák (pl. [409., 761.]);
4. *Objektum* emléktáblával ellátva vagy emléktábla-funkcióval (pl. [246., 646.]).

Feliratok • Ezek lehetnek: 1. sírfeliratok,[135] 2. ajtófeliratok, 3. ablakfeliratok, 4. kapufeliratok, 5. szoborfeliratok, 6. szalagfeliratok, 7. egyéb emlékeztető feliratok.
Szobrok és emlékművek • Ezek lehetnek: 1. mellszobrok, 2. egészalakos szobrok, 3. lovas szobrok, 4. szoborcsoportok, 5. emlékművek.
Névtáblák • Ezek a szövegek is emlékeztető jellegűek, a névadó személyiségét vagy eseményét viszik be a köztudatba, a kollektív emlékezetbe.[136] Ezek előfordulása: 1. emlékház, 2. intézmény (iskola, egyetem, kórház, társaság stb.), 3. utca, tér.

Az emlékanyag *tartalma* alapján az alábbi kategorizálás végezhető el.
Az emlékállítás tárgya (eseménye) • Az emlékállítások tárgya (eseménye) alapján az alábbi csoportok különíthetők el:

I. Építés éve/körülményei: 1. lakóház, 2. kastély, 3. templom, templomtorony, 4. iskola, 5. kórház, 6. gazdasági épület (malom, céh), 7. védmű (vártorony, várfal, várkapu), 8. híd.
II. Restaurálás éve/körülményei: 1. lakóház, 2. templom, 3. tömlöc, 4. szögletorony, bástya, 5. udvarrendezés.
III. Alapítás, létrehozás, működés: 1. intézmény (iskola/egyetem, árvaház, kórház, színház stb.), 2. céh, társaság, 3. szerkesztőség, 4. szervezet.
IV. Személyiségek: 1. születéshelye, -ideje, 2. lakhelye, 3. tartózkodási helye, tettei (átutazás, látogatása, beszéde stb.), 4. alkotó munkája, 5. megsebesülése, 6. halála (természetes vagy erőszakos).
V. Társadalmi-politikai esemény ideje és mozzanatai: 1. csata, háború, forradalom, 2. mozgalom, 3. értekezlet, tanács, 4. egyesülés, konvenció aláírása, 5. deportálás.
VI. Természeti katasztrófa: 1. tűzvész.
VII. Egyéb (házvásárlás, telekvásárlás, háztörténet, székház, helyszín, adományozó, emlékház és emlékszoba stb.).

Az emlékállítók • Az emléktárgyakat kihelyezők, létrehozók a következők lehetnek:

I. Magánszemély: 1. anonim; 2. megnevezett státus (férj, feleség, gyerek stb.), 3. megnevezett személy (teljes név vagy monogram).
II. Kisebb csoportok (intézmények, egyesületek, csoportok stb.)
III. Nagyobb csoportok (nemzet, város, városi vezetőség, egyház, katonaság stb.)

A szövegek nyelve • Az emléktárgyakon használt nyelv alapján a feliratok az alábbiak lehetnek:

I. Egynyelvű: 1. latin, 2. magyar, 3. román, 4. német, 5. héber, 6. orosz.
II. Többnyelvű (egy emlékszövegen belül): 1. román–magyar, 2. román–héber, 3. román–angol, 4. román–magyar–német, 5. román–magyar–német–angol, 6. francia–magyar, 7. orosz–román–magyar.
III. Többnyelvű (külön-külön ugyanaz az emlékszöveg): 1. román és magyar, 2. román és héber.

135 Csak azokat vettem fel az adattárba, amelyek a szélesebb nyilvánosság számára állandóan adottak és elérhetők (ezek nem a temetők, hanem a templomok, közterek, házfalak és védművek sírfeliratai).
136 Az ide tartozó emlékanyag gyűjtését nem tartottam feladatomnak.

© www.kjnt.ro/szovegtar